

שירת האהבה של החוקר

בן-עמי שילוני (2011). **יפן במבט אישי**. תל-אביב: שוקן. 256 עמודים.

אירית אורכוך

השנה התברכנו בספרו המיוחד של פרופ' בן-עמי שילוני, **יפן במבט אישי**. זהו ספר מאיר עיניים ורחב יריעה המיועד בעיקר לקהל הרחב, אך גם המומחים ימצאו בו עניין וחידוש. **יפן במבט אישי** – כשמו כן הוא: המחבר מתאר בספר חוויות אישיות, תוך כדי שהוא פורש בפני הקוראים את המנעד המחקרי שלו ואת עומק תובנותיו. פרקי חייו ותולדות מחקריו של שילוני מצטיירים כשלובים אלו באלו, ובדרך זו המחבר מזכיר לנו, החוקרים, מה אישי הוא המחקר ה"אובייקטיבי" שלנו.

בשני ספריו על אודות תולדות יפן ותרבותה,¹ ספרי יסוד עבור דורות של תלמידים, הוכיח כבר שילוני את שליטתו ב"סוד הצמצום". כישרונו זה מתגלה גם בספר שלפנינו בדרך סיכומו את מגוון התחומים שעסק בהם במשך 45 שנים של מחקר פורה בשלל נושאים: הצבא היפני ויפן במלחמה, היהודים והיפנים, מוסד הקיסרות היפני ו"הדתות החדשות". על כך הוא מוסיף ודן בספר זה גם במאפייני התרבות היפנית ובערכיה המרכזיים.

לאורך כל הספר שילוני מעלה שאלות נפוצות על אודות יפן ועונה עליהן בדרכו המעניינת, ולעתים הפרובוקטיבית, אשר פותחת פתח להמשך הדיון. אני סבורה כי חשיבותו של **יפן במבט אישי** טמונה בעיקר בחתירתו להפרכת דעות קדומות ולביטול דימויים גזעניים של היפנים אשר רווחים גם היום (כמו למשל ראיית היפנים כחקיינים). שילוני אינו מסתיר כלל את עמדת החוקר הביקורתי שלו (כמו למשל בסיפורו של חסיד אומות העולם היפני, סוגיהארה) ואינו נרתע מניתוח מיתוסים אהובים. עם זאת, למרות הזהרתו לחוקרי יפן (עמ' 18) לא להפוך חסידים שוטים של תרבותה, אין ספק כי ספר זה נכתב בידי חוקר אוהב ש"הכל" במושא מחקרו מעניין אותו (עמ' 7).

בפרק ההקדמה ("למה יפן?") דן שילוני בדימויים הרווחים של יפן ו"מתעמת אתם" בקצרה. בהמשך מוצגים נושאי העניין של המחבר בארבעה חלקים: "ערכים ודת", "היפנים והיהודים",

1 יפן המסורתית: תרבות והיסטוריה (1995); יפן המודרנית: תרבות והיסטוריה (1997).

"צבא ומלחמה", "היום ומחר". הספר מסתיים בסיכום קצר בנימה אישית ("אחרית דבר: איך הגעתי ליפן?"), ובמסגרתו סוקר שילוני את תולדות חייו ומחקריו. החלק "ערכים ודת", חלק העוסק במאפייני התרבות היפנית, פותח באחת השאלות המרתקות ביותר עבורי (מתוקף היותי חוקרת דתות יפן): "האם היפנים חילונים?" שילוני מטיב לתאר את הבעייתיות שבעצם השאלה: מחד גיסא, לכאורה יפן נראית כמדינה הדתית ביותר בעולם. מאידך גיסא, מתברר כי היא החילונית ביותר. שילוני מציג תמונה נאמנה של הפלורליזם הדתי ביפן המודרנית ומביא דוגמאות מחיי הדת וממנהגי התונות, לוויית, עליות לרגל וטקסים. את כל זאת הוא מתבל בחוויותיו האישיות. שילוני מציג בקצרה (יתר על המידה, לטעמי) את המסורות הדתיות הרווחות ביפן: השינטו, הבודהיזם, הנצרות, "הדתות החדשות". את סקירתו הוא מקנח בתיאור הכיתות החדשות אוהבות ישראל, ה"מקויה" ו"בית שלום".

הפרק "סוד הצמצום ויפי הפשטות" עוסק במרכזיותה של האסתטיקה בתרבות יפן. באמצעות חוויותיו האישיות שילוני מתחקה אחר הערך הרוחני של היופי בכל רובדי התרבות היפנית: בטקס התה, בארכיטקטורה, באמנויות, בהפיכת כל אומנות ואמנות ל"דרך". שילוני מעלה על נס את הערך האסתטי של המינימליזם כפי שהוא מתבטא בתיאטרון הנו, בשירי ההייקו, בציורי הזן ובקליגרפיה, כמו גם באמנות המיניאטוריוזציה אשר מובילה מעצי הבונזאי ועד להמצאתם של הטרנזיסטור והווקמן. ערך אסתטי נוסף ששילוני מדגיש הוא עקרון העמימות אשר מתבטא באמנויות ובחיי היום-יום. שילוני מקשר בין עקרון היופי הטמון בעמימות ההגדרות לבין צורת הנימוס היפני המתאפיין בתשובות מעורפלות. באחת התובנות היפות שהוא מציג בספרו (עמ' 59) שילוני מלמד כי "מטרת הנימוס היא להשיג הרמוניה, שהיא האסתטיקה של יחסי האנוש".

הפרק "מסורת נזירית ופינוק חושני" מעמיד זו מול זו את מסורת רדיפת הנאות הגוף ואת מסורת הסגפנות היפנית. בין השאר שילוני ממפה את ההיסטוריה של הארוטיקה ביפן ובוחר נושאים "מבוקשים" דוגמת מוסד הגישה, או הארוטיקה בתרבות המוות היפנית. אל מול תרבות ההנאה שילוני מציב את תרבות ההחמרה העצמית והעבודה "עד כלות", אך אין הוא מקצה לה מרחב דומה.

חלקו השני של הספר עוסק בנושא מחקר רב-שנים של המחבר: היפנים והיהודים. מטבע הדברים לקוראים הישראלים יש עניין מיוחד בנושא זה. בפרק "דמיון ושוני" המחבר עורך השוואה מסקרנת בין היפנים לבין היהודים כשני עמים הסובלים מדימויים גזעניים. בפרק "קשרים והקשרים" הוא מגולל בקצרה את תולדות הקשרים בין שני העמים – הן הפנטסטיים (הידעתם כי משה וישו קבורים ביפן?), הן ההיסטוריים – ביפן המודרנית. במסגרת זו שילוני דן בסיפורו האמיתי של חסיד אומות העולם סוגיהארה, כמו גם במקורות האנטישמיות ביפן. בחלק השלישי של הספר שילוני מסכם את מחקריו על אודות ההיסטוריה הצבאית של יפן במאה ה-20. תחילה הוא דן בתופעת הצעירים האידיאליסטים אשר הקריבו את חייהם למען ארצם, כמו גם בוויכוח שניטש ביפן לאחר מלחמת העולם השנייה בנושא הקמיקזה – ויכוח

רלוונטי עבורנו גם היום. בפרק אחר המחבר עוסק ביחסי גרמניה-יפן ובהשוואה ביניהן במהלך המלחמה ולאחריה. מלחמת העולם השנייה והיחסים שבין ארצות-הברית לבין יפן נדונים בפרק העוסק בשאלה: "פצצות האטום: האם היו מוצדקות?". בפרק זה שילוני פורש את משנתו, לפיה הטלת הפצצות הייתה מיותרת בשלב הזה של המלחמה.

החלק הרביעי, "היום ומחר", כולל שני פרקים. הפרק הראשון עוסק ב"קיסר האחרון בעולם", מספק הצצה מסקרנת למוסד הקיסרות היפני בזמן החדש ודן בחידת הישרדותו. כבכל פרקי הספר שילוני מאיר את שפע האינפורמציה באמצעות סיפורי התנסויותיו האישיות. הפרק השני, "החברה היפנית: בין שפע לדכדוך", מתמקד בחברה היפנית העכשווית של שנות האלפיים ובשלהל הבעיות הניצבות בפניה: השפל הכלכלי והאבטלה הגואה; עליית רמת הפשיעה; ארגון הפשע של ה"יאקוזה"; הטרדות מיניות; מעמד האישה; העלייה בשיעור הגירושין; הירידה בילודה ובעייתיותה של הזקנה; המרוץ השוחק להצליח בלימודים ותופעת הצעירים המסתגרים בבתיהם; אחוזי ההתאבדות הגואים; אלימות בקרב הנוער; ותחושות הדכדוך, הריקנות הרוחנית ואובדן הדרך אשר חשים צעירי יפן. אולם כהיסטוריון בקיא שילוני מאמין בכוחו של העם היפני "להמציא את עצמו מחדש", והוא מביע את ביטחונו כי עם השתנות הזמנים יהיה דכדוך זה לאנרגיה של התחדשות. יש לציין כי הספר התפרסם עוד לפני רעש האדמה והאסון הלאומי שפקדו את יפן במרס 2011, ולאחריהם מסתמן כי שילוני צדק בטענתו: האסון "העיר" את צעירי יפן מאדישותם המדוכדכת, והם התנדבו בהמוניהם לבוא לעזרת אחיהם.

סקירת תוכנו של הספר מעידה על היקפו ועל עושרו. גם אם אין זה ספר אקדמי, הוא מהווה מקור מידע מהימן ומעורר מחשבה. עם זאת, דומה כי העיסוק במגוון נושאים כה רב במסגרת מצומצמת אפשרי רק במחיר ויתור על הצגת מורכבותם של הנושאים. כך למשל בפרק על אודות הדת ביפן מובא תיאור (עמ' 36) שלא עושה צדק עם הבודהיזם היפני, זה שבחלקו הגדול אינו שולל את העולם. ייתכן שבמסגרת הזאת היה כדאי להרחיב בנושא יחסי דת ושלטון בהיסטוריה היפנית: עד 1868 כפתה ממשלת השוגון על היפנים להיות בודהיסטים, ומהמאה ה-19 השיתה הממשלה המודרנית על נתיניה את "השינטו הממלכתי". ה"שינטו" כדת מובחנת גם הוא במידה רבה יצירה פוליטית של ממשלת מייג'י. יפן העכשווית והחילונית בעליל היא תוצר החוקה שנכתבה עליה בידי האמריקנים בתום מלחמת העולם השנייה, חוקה הכוללת מדיניות קשוחה של הפרדת דת ומדינה.

פטור בלא כלום אי-אפשר: כמה אי-דיוקים ו"פספוסים ניסוח" מצויים אפילו בספר מלומד זה. להלן כמה דוגמאות: בעמ' 23 נאמר כי המאצורי, החגים היפניים, חלים בעיקר בקיץ. אין הדבר מדויק: הם חלים בכל ימות השנה, אך מספרם רב במיוחד בחודשי הסתיו. בעמ' 24 נאמר כי "רק כשני אחוזים מן היפנים הם נוצרים", ואילו בעמ' 190 מצוין כי שיעור הנוצרים הוא כאחוז אחד. למעשה, המספר אף נמוך יותר (0.7-0.8%). בעמ' 72 נכתב "אל הסערה ניניג'י" במקום "אל הסערה סוסה-נו-או" – ניניג'י הוא נכדה השמימי של אלת השמש אשר ירד לארץ לשלוט בה. בעמ' 70 מזוהים שירי האנקה "הסנטימנטליים שמלפני מלחמת העולם השנייה"

עם שירת הגיישות. ברם הגיישות נהגו לשיר בעיקר קו־אוטה; שירי האנקה הוותיקים פופולריים מאוד גם היום, שירים חדשים נכתבים מדי יום, וזמרות וזמרים מקצועיים מבצעים אותם בתכניות טלוויזיה מיוחדות. עם זאת, אי־דיוקים דוגמת אלה שציינתי נוגעים אך בפרטים שוליים, והם אינם מפחיתים מתרומתו האדירה של הספר להנחלת ידיעת יפן לקוראים העברים.

אפשר לסכם אפוא כי ספר זה מהווה תוספת משמעותית ומהימנה לידע הכללי של הציבור בישראל על אודות יפן העכשווית ותרבותה. הספר מאפשר לקוראיו "להיחשף" למגוון נושאי המחקר של המחבר, נושאים שרובם רלוונטיים ומעניינים עבור הקורא המשכיל. בתוך כך המחבר משתף את הקוראים בחוויותיו האישיות, חוויות אשר מחיות את הדיונים ההיסטוריים שהוא עורך. *יפן במבט אישי* הוא ספר עשיר כרימון, זרוע אנקדוטות מרתקות, כתוב ביד נאמנה ושזור בהומור דק. אין לנו אלא להודות לפרופ' שילוני על ספרו המאלף ומרחיב הדעת.